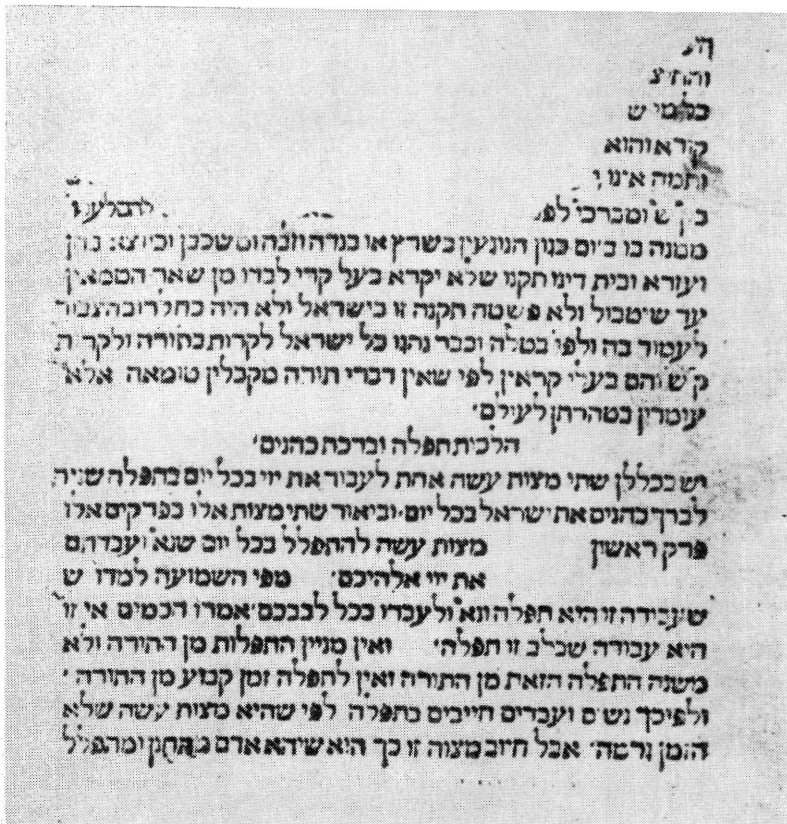

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Újabb lapok Májmúni Misne Tórájának egy ősnymtatványából. Most készült el a magyarországi ősnymtatványok katalógusa. Ebben e sorok írója dolgozta fel a héber ősnymtatványokat, amelyek három helyen található: az Országos Rabbiképző Intézetben, a Magyar Tudományos Akadémia Kaufmann-gyűjteményében és az Országos Széchényi Könyvtárban.

1. ábra

A mű lezárásakor sikerült a héber ősnymotatványok számát eggyel gyarapítani. Egy — az Országos Rabbiképző Intézet tulajdonában levő — töredékes *Rási-kézirat* bekötési táblájára ragadva találtam — többek között — egy *Misne Tóra*-kiadás négy levelét, amely ősnymotatványnak látszott. Az összehasonlítás után kitűnt, hogy ez abból a kiadásból való, amelyet Spanyolországban nyomtak 1480 körül (A. FREIMANN: *Thesaurus* B. 36.). Ebből a New-York-i Jewish Theological Seminary-nak van 10 levele és David FRANKEL és fia könyvkereskedőknek volt 4 levelük (*Journal of Jewish Bibliography*. II. 1940. 75. l.; M. B. STILLWELL: *Incunabula in American Libraries*. New York, 1940. 264. l. H. 573.). A FRANKEL-féle töredékek később ugyancsak a fentemlített főiskola könyvtárába kerültek, s így most egyhelyütt találhatóak.

A mi töredékünk lapjainak felső része hiányos. Következő részeket tartalmazza: *Hilchót Koriát Sómá* II. 7 — *Hilchót Töfillá* II. 4.

Amint volt tanítványom, a Jewish Theological Seminary könyvtárosa, SCHMELCZER Kornél közölte velem, a mi anyagunkból két lap nekik is megvan. Tehát a töredékek nem mind azonos példányból valók.

További hat levelet (közülük egy üres) láttam 1963 nyarán Koppenhágában a Bibliotheca Judaica Simonsenianában (FREIMANNnál B. 36, 2 a jelzete). A kairói genizából jutott Eugen MITTWOCH professzorhoz, aki 1920-ban hetvenedik születésnapjára David SIMONSENnek ajándékozta (A. FREIMANN, *Centralblatt für Bibliothekswesen*. XIX. 1902. 117. 1.; V. MADSEN: *Katalog over det Kongelige Biblioteks Inku-nabler*. II. København, 1938. 288 l. 4262. szám.).

Ezek szerint az unicum-számba menő ősnymotatványból most már 24 levél ismeretes.

SCHNEIDER SÁNDOR

A Mátyás-graduale eredetének kérdése. „E pompás díszítésű Graduale... már régóta megoldhatatlannak látszó kérdések elé állította a kutatókat... — Így is BERKOVITS Ilona a *magyarországi corvinák* c. 1962-ben megjelent kiadvány alapor tanulmányának 66. lapján MÁTYÁS király *Graduáléjáról*.

Való igaz, hogy a kutatók sokféle elméletet állítottak fel a kódex eredetére, és ezek egymásnak több kérdésben ellentmondanak. BERKOVITS az eddigi irodalom és saját kutatásai alapján (uo. 121. l.) ezt a végső megállapítást teszi: „Franciaországban, a XV. század utolsó negyedében (1487 körül) két kiváló miniátor műhelyében festették. Utóbb Magyarországon, a budai corvina-műhelyben négy iniciálét és egy iniciáléba illesztett miniatúrát festett Joannes Antonius Cattaneo de Mediolano.”

A kódex ma az Országos Széchényi Könyvtárban Clmae 424 jelzet alatt található. 201 hártafóliából álló 503 × 370 mm nagyságú kézirat XVIII. századi kötésben. Hiányzik a címlapja, valamint a mai 74. fólió után egy lap. A számozás nem eredeti, a hiányzó fóliót nem veszi tekintetbe.

BERKOVITS említett művében felsorolja a *Gradualéra* vonatkozó irodalmat.

A kutatók többsége a kódexeket díszítés szempontjából vizsgálta. VARJÚ Elemér a miniatúrák ismertetése után röviden kitér a *Graduale* szerkezeti beosztására, és abból a tényből, hogy az a nagyszombati, pontosabban a húsvéti vigiliás misével kezdődik, arra következtet, hogy a kódex „nem a magyarországi, hanem a francia szokásnak megfelelően van szerkesztve.”¹ A következő lapon pedig azt állapítja meg, hogy „miután kódexünk az egész évre szóló ünnepi antifonáléknak (!) csak felét tartalmazza, valószínű, miszerint eredetileg még egy kötet tartozott hozzá.”²

¹ VARJÚ Elemér: *Két Corvin-kézirat*. Magy. Könyvszle. 1908. 19. l.

² Uo. 20. l.

VARJÚnak csak bele kellett volna tekintenie az Egyetemi Könyvtár Cod. lat. 118 és 119 jelzetű magyar ferences *Antifonáljába*, és azonnal látta volna, hogy a liturgikus énekeskönyveket általában húsvét ünnepénél szokták megfeleztetni és külön kötetbe kötni. Így a kódex húsvéti kezdete, mint egyébként egész szerkezete, semmi francia jellegre nem utal. VARJÚ megállapításához mi még azt fűzzük hozzá, hogy ha a *Graduale* valaha teljes volt, akkor nem két, hanem legalább három, de inkább négy kötetre terjedt. A két kötet csak az egyházi év *De tempore* részét tartalmazza, amelyhez kb. ugyanolyan terjedelmű *Sanctorale* járul.

RADÓ Polikárp 1941-ben helyreigazította az addigi téves *Antiphonarium* elnevezést, és meghatározta a kódex *Graduale* mivoltát.³

Mi most a kódexet tartalmi szempontból vesszük vizsgálat alá, és abból kiindulva törekszünk keletkezésének kérdését közelebb vinni a megoldáshoz

Tanulmányunk kiindulópontjául vegyük a *Graduale* 62. lapjáról pünkösdi vigiliájának rendelkezéseit (rubricáit). A fontos szöveg így hangzik: „*In vigilia penth. post III. (vagyis post tertiam!) hora competentis fratres convenientes ad eccliam dicunt sextam.*” Majd: „... *fratres alii stant erecti, et cantatur litania a duobus fratribus in medio chori.* . . .” Továbbá a 62b lapon: „... *deinde a duobus fratribus dicitur Alla et chorus repetit.* . . . *Quo a duobus predictis fratribus decantato non repetitur.*”

Ezen rendelkezésből először is azt olvassuk ki, hogy a *Graduale* olyan közösség számára készült, amely a zsolozsmát karban mondja. Világosan mutatja ezt a *tertia* és *sexta* imaórák közös végzésére való utalás. Ilyen közösségek voltak a káptalanok és a szerzetesi kórusok.

Mivel azonban a rubrica ötször is következetesen *fratres*-ről, vagyis szerzetes-testvérekről beszél, így nem lehet kétség, hogy a *Gradualét* valamely szerzet számára írták. Világi papi, káptalani, kanonoki kórus tagjait sohasem mondták *fratres*-nek.

Kérdés, milyen szerzetesrend számára készült a díszes kódex? — A kérdés megoldásához utalnunk kell arra, hogy a középkorban (a tridentin zsinatig 1545—63) kétféle misekönyv és ennek megfelelően kétféle *Graduale* volt használatban. Az egyik az ősi római liturgiának a karoling birodalomban kialakult változatát követte, s ezért mi egyszerűen *karoling misekönyvnek*, ill. *karoling Gradualénak* nevezzük.⁴ Ezt használták a káptalanok és általában a világi papság, valamint a szerzetesek közül kisebb-nagyobb módosításokkal a bencések, ciszterciták, domonkosok, premontreiek, kármeliták. — A másik középkori misekönyv-típus a *Curia Romana* liturgikus gyakorlata alapján készült. Ezt a római pápai Curia tagjain kívül a ferencesek és ágostonos remeték követték.⁵

Bár a kétféle misekönyv, illetve *Graduale* túlnyomó részében azonos, mégis vannak olyan éles eltérések, amelyek alapján minden kétséget kizáróan meg lehet állapítani egy-egy *Graduale* hovatartozóságát.⁶

Mi ilyen szempontból megvizsgáltuk a *Mátyás-Gradualét*, és megállapítottuk, hogy az a *Curia Romana* gyakorlatát követi. Ezek szerint tehát — mivel föltétlenül szerzetesi jellegű liturgikus könyvről van szó, — csak a *ferencesek* és az *ágostonosok* jöhetnek számításba, mint a *Graduale* tulajdonosai.

³ RADÓ Polikárp: *Index codicum manu scriptorum liturgicorum Regni Hungariae*. 64. szám. — Megjelent a Pannonhalmi Főapátsági Sz. Gellért Főiskola Évkönyvében. 1941. Külön is megjelent.

⁴ RADÓ Polikárp: *Enchiridion Liturgicum*. Roma, 1961. I. k. 123. lapján „liturgia Franco-romana” kifejezést használ. De mivel B. LUY széles körű kódexkutatásai szerint ezen középkori liturgia keletkezési helye St. Gallen, elterjedési középpontja pedig a mainzi St. Albán kolostor, s így sem keletkezési helye, sem elsődleges elterjedése nem esik frank területre, szerencsésebbnek tartjuk a karoling elnevezést, tekintve, hogy az egész karoling kultúrterületen ezt a liturgiát és a neki megfelelő misekönyvet használták. (Vö. JUNGSMANN, J. A.: *Missarum sollemnia*.³ Wien, 1952. I. 124. l.)

⁵ A ferencesek számára 1241-ben, az ágostonos remeték számára 1244-ben engedélyezte a pápa a *Curia Romana* gyakorlatának követését.

⁶ A különbségek egyrészt egyes énekek teljes különböző voltából adódnak, máskor azonos énekeknek nem azonos napokon való szerepléséből.

A kettő közötti döntés céljából tanulmányoztuk a kódex gazdag miniatúráit. A húsvéti (3a lap) miniatúrától eltekintve a többi az egyes misék kezdőénekének, az introitusnak kezdőbetűjét díszíti. Az iniciálékban az introitus szövegét látjuk mozgalmas jelenetekben ábrázolva. Ha tehát a miniatúra tartalmát értelmezni akarjuk, nem kell mást tennünk, mint az introitus szövegét elolvasnunk.

Nézzük meg pl. a húsvét utáni III. vasárnap iniciáléját. (37a lap. — Képe megtalálható *A magyarországi corvinák* 68. lapján.) Az introitus szövege: „*Jubilate Deo, omnis terra ; psalmum dicite nomini ejus : date gloriam laudi ejus*”. A miniatúra közepén az oltár trónusán az Atyaistent látjuk ábrázolva. Őt dicséri s nevét ujjongva áldja a képen az egész világ: balra az épületben a királyi pár és kísérete éppúgy, mint a jobb sarokban a koldus, a háttérben imádkozó férfiak ugyanúgy, mint a bal előtérben a nők és apácák. Az egész jelenet középpontjában azonban ott térdel egy *ferences* kitárt karokkal, tonzurával és csuklyával.

A pünkösdi utáni VII. vasárnap (115a lap *A magyarországi corvinák* 71. lap) introitus-szövege így hangzik: „*Omnes gentes, plaudite manibus : jubilate Deo in voce exultationis*”

A képen az ég felhőin Isten alakja látható koronás fővel, kezében joggal. Alatta az introitus szövegének megfelelően tapsra vagy imára kitárt kezekkel állanak királyi, papi, páncélos lovagi, karddal övezett vitézi alakok, a jobb sarokban egy nyomorék koldus, mellette térdelő apáca, majd a kép közepe felé fehér ruhás pálos szerzetes, az előtér közepén pedig felénk néző helyzetben kolduló *ferences barát*. A miniátor így ábrázolta az Istennek „tapsoló” és ujjongó „minden népeket”, akik közül éppen a kolduló ferencset tette az előtérbe.

Ezek alapján úgy gondoljuk, hogy a *Graduale* — számolva a ferences és ágoston lehetőséggel — a ferencesek számára készült.

A ferences jellegnek megfelel a *Graduale* négyzetes hangjelzése (notatio quadrata). Magyarországon a káptalanok és általában a világi papság a középkorban nem használta a négyzetes hangjegyzést. Igaz ugyan, hogy a szerzetesrendek nagy része élt vele, de fő propagátorai éppen a ferencesek voltak.⁷

Ugyancsak kedvez a ferences eredetnek a kódex írásmódja: scriptura gotica textualis formata rotunda. Tudjuk, hogy a XV—XVI. században a szigorított (observans) magyarországi ferences rendtartományban az egyes custodiák középpontjában rendkívül fejlett kódexmásoló scriptoriumok működtek. Több másolót név szerint is ismerünk.⁸ Ezek általában ugyanazt a gotica rotunda írásmódot és quadrata hangjegyzést használták, mint amilyet a *Mátyás-Graduale*-ben találunk.

Felmerül azonban a kérdés, hogyan kerül egy ferences *Graduale* elejére MÁTYÁS és BEATRIX címere?

Tudjuk, hogy MÁTYÁS, miként apja, HUNYADI János is, rendkívül kedvelte a szigorított, observans ferenceseket. Ennek alapja az lehetett, hogy a ferencesek elkísérték HUNYADI János és MÁTYÁS hadait a török elleni hadjáratokba, és buzdították, bátorították és vigasztalták a harcosokat. Másrészt éppen HUNYADI János nagy ferences barátja, CAPISTRANOI SZ. János volt az observans ferences szellem egyik előharcosa Magyarországon. HUNYADI Jánost és MÁTYÁST tehát a hála és barátság szálain kívül katonai érdek is indította a ferencesek megbecsülésére és támogatására.⁹

Azt is tudjuk, hogy „Mátyás személyes megrendelésére ferencesek számára készült 1469-ben az a Missale (Missale fratrum minorum), melyet a király frater Thomas de

⁷ A magyarországi hangjelzések elterjedésére vonatkozóan lásd SZIGETI Kilián: *Die gregorianischen Denkmäler der ungarischen Mittelalters*. Studia Musicologica. 1963. I. kötetében.

⁸ Marosvásárhelyen HUNYADI Kelemen, Jenőn JENEI Pál, Ozorán HOZORAI Ferenc, Szerémújlakon UJLAKI Bernardin, nem szólva a magyar nyelvű kódexírókról. (Ld. SZIGETI: I. m.)

⁹ Vö. KARÁCSONYI János: *Szt. Ferencz Rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I. k. Bp. 1923. 331. skk. I. — Továbbá: BALANYI György: *A szerzetesség története*. Bp. 1923. 225. l.

Hungaria-nak ajándékozott, illetve utána annak a provinciának, ahol frater Thomas majd az életét befejezi.”¹⁰

Nem idegen tehát MÁTYÁS egyéniségétől az a gondolat, hogy ő ajándékozta meg a ferenceseket a kérdéses *Gradualéval*. Sőt a *Missale* ajándékozásának ténye mintegy precedenst jelent arra, hogy a *Gradualét* valóban MÁTYÁS rendelkezése a ferencesek számára készült kódexnek tartsuk.

A ferences *Missalét* 1469-ben MÁTYÁS még Bécsben íratta GEORGIUS „kathedralis”-szal, vagyis GYÖRGY hivatásos világi scriptorral.¹¹ Nincs okunk azonban feltételezni, hogy a mintegy 20 évvel később készített *Gradualét* is külföldön íratta volna, amikor Budán már világhírű műhely működött, és sok kiváló scriptorium dolgozott szerte az országban.

Mindezek ellenére a *Gradualét* mégsem sorolhatjuk minden további nélkül a budai munkák közé. A Budán írt kódexekben, — amennyire a Corvina Könyvtár fennmaradt töredékanyagából következtetni lehet, — általában a humanista írásmódot (*scriptura humanistica*) alkalmazták. Nem áll módunkban ilyen szempontból megvizsgálni a ma ismert összes Corvinákat, az ismertetések pedig, sajnos, nem terjednek ki a *scriptura pontos* megnevezésére. De a hozzáférhető kódexek között nem tudunk máshol *scriptura gotica* rotundát, csak éppen a *Gradualéban*.

Azt is nagyon valószínűnek kell tartanunk, hogy a budai műhely nem foglalkozott hangjegyek írásával. Erre mutat FILIPECZ (PRUISZ) János váradai püspök (1476—90) *Pontificaléja* (Esztergom, Simor-könyvtár), amelynek művészi illuminálása HOFFMANN Edit és BERKOVITS Ilona szerint a budai műhelyben történt.¹² Viszont a *Pontificaléban* szükséges hangjegyek egy részét egyáltalán nem írták be. más részét pedig nagyon silányan dolgozó kezek jegyezték be a kódexbe. Művészi kéztől rajzolt hangjelzést csak egy antifóna fölött találunk, a többi műkedvelő művének látszik.

Ezek után úgy véljük, hogy a *Graduale* szövegét és dallamát MÁTYÁS valamelyik ferences scriptorral, illetve notatorral leíratta, és a kódexet azután adta át a budai műhelynek miniatúrákkal való díszítés céljából

Fentebb már szólottunk a XV—XVI. század fordulójának ferences scriptoriumairól. Ha megnézzük azoknak reánk maradt alkotásait, látni fogjuk, hogy a *Graduale* szövegének és dallamainak művészi másolásához megfelelő készséggel rendelkeztek. Ilyen jellegű magyar ferences emlékek pl. a gyulafehérvári Battyhány-könyvtár R. 1. 2. jelzetű *Gradualéja*,¹³ a HUNYADI Kelemtől Marosvásárhelyen másolt csiksomlyói *Graduale*,¹⁴ a gyöngyösi Tudományos Könyvtárban könyvek kötéstábláján általunk talált 90 lapnyi ferences *Graduale*-töredék, a budapesti Egyetemi Könyvtár XIV. századi ferences kódexei-nek hiányait kipótló XV—XVI. századi betoldások, az ugyanott található Cod. lat. 124 jelzetű kolligátum egyes részei, és legfőképpen az Országos Széchényi Könyvtár Clmae 461 jelzetű 152 fóliányi ferences *Graduale*-részlete.¹⁵

Aligha hihető, hogy a Corvina-műhely művészei zeneileg oly tökéletesen és hibátlanul tudták volna a *Graduale* neumáit lemásolni, mint ahogyan a kódexben tényleg látjuk, ha nem rendelkeztek kifejezetten zenei képzettséggel.

A *Graduale* tehát a szövegek és dallamok elkészülte után kerülhetett a budai műhelybe. Ott HOFFMANN Edit megállapítása szerint felső-olasz, lombard-milánói iskolázottságú mester festett a kódexbe négy iniciálét és a 7a lapon levő húsvéthétfői introitus

¹⁰ Erre a tényre BALOGH Jolán volt szíves figyelmemet felhívni. Lásd Mátyásról szóló kéziratát. Továbbá: FRAKNÓI Vilmos — FÖGEL József — GULYÁS Pál — HOFFMANN Edit: *Bibliotheca Corvina*. Mátyás király budai könyvtára. Bp. 1927. 73. l. 429. szám.

¹¹ *Bibliotheca Corvina*. 73. l. Valamint BERKOVITS: *I. m. 8. l.*

¹² RADÓ Polikárp: *Esztergomi könyvtárak liturgikus kéziratai*. Pannoniámi Főapátsági Sz. Gellért Főiskola Évkönyve. 1941. 133. l.

¹³ Mikrofilmje a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Jelzete: MF. M. e. 56.

¹⁴ Felvétel RAJECZKY Benjamin tulajdonában.

¹⁵ Régebbi jelzete: Magyar Történeti Múzeum Iparművészeti Osztálya Nr. 4856.

kezdőbetűjébe egy remekművű miniatúrát.¹⁶ BERKOVITS Ilona ezt a munkát Joannes Antonius CATTANEO DE MEDIOLANÓnak tulajdonítja. (Lásd tanulmányunk elején.) CSAPODI Csaba azonban megállapította, hogy CATTANEO egyáltalán nem működött a budai műhelyben, s „nevét törölnünk kell a Corvina illuminátorainak sorából”.¹⁷

A többi miniatúrákkal kapcsolatban már HOFFMANN Editben felmerült a gondolat, hogy valószínűleg burgundi stílusú „pompás francia kéziratból másolták le a budai műhelyben”.¹⁸ Ezek ui. „silány kivitelben a legszebb kompozíciók”.¹⁹ Ugyancsak másolatnak tartotta ezeket a miniatúrákat az osztrák H. J. HERMANN is.²⁰

Az iniciáléknak liturgikus vonatkozásban való vizsgálata bennünket is meggyőzött arról, hogy a kezdőbetűkbe helyezett képek nem a kódex miniatóráinak saját kompozíciói, hanem más kódexből másolták azokat.

VARJÚ említett tanulmányában közölte az iniciálék értelmezését az introitusok szövege alapján. Egy dolog azonban elkerülte figyelmét. Az év folyamán két introitus szövegeként szerepel a *Cibavit eos*. . . Először pünkösdhétfőn, másodszer Úrnapján. Az iniciálék eredeti szerzője jól értette a szöveget, és ismerte az ünnepek liturgiáját. Képeit azoknak alapján tervezte meg. Így pünkösdhétfőn az introitus szövegét illusztrálta, vagyis lakomát (*cibavit eos*) és az őszöveltségi mannahullást (*ex adipe frumenti*) festette meg, amely emlékeztetett pünkösdi misztériumára: a Szentlélek tüzes nyelvek alakjában való leszállására. (A mise epistolájának szövege: „*cedit Spiritus Sanctus super omnes.*”)

A második, vagyis úrnap előforduláskor az eredeti miniatúra az úrnap körmenetét rajzolta az iniciáléba, nem véve tekintetbe az introitus szövegét.

A *Mátyás-Graduale* illuminátora amikor pünkösdhétfőhöz ért, csak a *Cibavit eos* szöveget nézte, és idemásolta a kettő közül a körmenetes miniatúrát. Pünkösdhétfőn azonban a körmenetnek semmi értelme nincsen. VARJÚ beszél ugyan „a pünkösdkor tartani szokott ünnepi körmenet”-ről,²¹ de ezen állítása minden alapot nélkülöz. Igaz, hogy a középkorban minden vasárnap és nagyobb ünnepen volt az ünnepi szentmise előtti körmenet, de egyrészt pünkösdhétfőn nem volt, másrészt a mise előtti körmenet sohasem volt ún. theoforikus, vagyis szentségi körmenet. A miniatúra viszont kifejezetten szentségi körmenetet ábrázol, nem hagyva kétséget, hogy úrnap körmenetről van szó.

Azt hisszük, ezek után a másolás ténye nyilvánvaló.

Vessük fel még a kérdést: hol készült a *Mátyás-Graduale*?

A fentebbiek alapján azt gondoljuk, nincs szükség arra, hogy a kódexet külföldi eredetűnek tartsuk. A *Graduale* gotica rotunda írása és quadrata hangjelzése ebben az időben tökéletesen beleillik a magyarországi szerzetesi, elsősorban a ferences scriptoriumok gyakorlatába. A lombard-milánói ízlést követő miniatúra budai eredetű miniatúristáink egyértelműen vallják. A burgundi, franco-flamand jellegű miniatúrákat a budai műhely hármely kisebb képességű miniatúra kimásolhatta valamely mintakódexből, itt-ott kissé átdolgozva, alakítva. Ez annál is inkább valószínűnek látszik, mivel ebben az időben Budán közkezen forogtak flamand képek, maga MÁTYÁS pedig nem bánta, ha miniatúrai idegen minták után dolgoztak.²²

Talán még megerősíti a kódex magyarországi keletkezéséről való véleményét a 115b lap miniatúrája, ahol a kép közepén pálos szerzetest látunk. A magyar eredetű pálos rend tudvalegőleg a XV. században flamand-francia területen ismeretlen volt.

¹⁶ HOFFMANN Edit: *Régi magyar bibliofilmek*. Bp. 1929. 86. l. Továbbá: *Mátyás király könyvtára*. Mátyás király Emlékkönyv. Bp. 1940. 2. kötet. 263. l.

¹⁷ CSAPODI Csaba: *Mikor szűnt meg Mátyás király könyvfestő műhelye?* Magy. Könyvszle. 1963. 35. l.

¹⁸ *Mátyás király könyvtára*. 263. l.

¹⁹ *Régi magyar bibliofilmek*. 86. l.

²⁰ HERMANN, H. J.: *Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich*. Neue Folge. 8. Band. Teil VI/A. 117–120. l.

²¹ VARJÚ: *I. m.* 12. l.

²² BALOGH Jolán szíves közlése. Többszörös segítségért ezúton mondunk hálás köszönetet.

Végül még egy kérdést kellene tisztáznunk. Melyik ferences konventet tüntette ki MÁTYÁS a díszes *Graduale* ajándékozásával? Erre nézve semmi fogható adatunk nincs, a találgatásokat pedig szükségtelennek tartjuk. Mégis egy körülményből némi következtetést vonhatunk le. A *Graduale* ma is szinte teljesen érintetlen, használatlan állapotban van. Semmi nyoma annak, hogy a ferences konventek valamelyikében használták volna. Ezért valószínűnek gondoljuk, hogy miként 1469-ben a *Missalét* MÁTYÁS kifejezetten fr. THOMAS DE HUNGARIÁNAK ajándékozta, és csak annak halála után jutott a konvent tulajdonába, úgy talán a *Gradualéval* is egyik különösen megbecsült ferences szerzetes akarta MÁTYÁS megjutalmazni, s így a kódex nem került mindennapi használatba. Ezt a személyt azonban egyelőre nem ismerjük.

Tanulmányunk alapján tehát a *Mátyás-Graduale* keletkezésére vonatkozó véleményünket a következőkben foglaljuk össze:

A *Gradualét* MÁTYÁS rendelésére valamelyik ferences szerzetes vagy ferences konvent számára Magyarországon írták és látták el hangjegyekkel, valószínűleg egyik ferences scriptoriumban. Majd a budai Corvin műhelyben lombard-milánói mester festette egyik nagy miniatúráját és néhány kisebb iniciáléját; a többi miniatúrát pedig francoflamand mintaképekről másolta a műhely valamelyik kisebb tehetségű miniátora.

SZIGETI KILIÁN

Sajtóhibából lett „hiteles korvina” FÓGEL József korvina-katalógusában¹ a 150. tétel alatt a következő sorok olvashatók: „Compendium psalterii beatissime trinitatis et S. Marie Magistri Alani de Rupe, ordinis fratrum predicatorum cum introductione et prologo. — Eiusdem Alani tractatus de commendatione Salvatoris Angelica et rosario ac psalterio inde conficiendo et beatae Mariae dietim offerendo — Excerptum sive expositio misse. — XV. sz. lat. papír kézirat. 4.-r. 47. l. Egyszerű kiállítású. Sárga, préselt bőrkötésű első fedőtáblájának a közepén Mátyás I. a/sz. címere; a kötés második táblája XIII. századi neumákat tartalmazó perg. lappal van bevonva. Metszése: egyszerű.” A kódex lelőhelye: Wolfenbüttel, jelzete: 88. 1. Theol. 4. FÓGEL alapján a kódexet HOFFMANN Edit (150. sz.),² ZOLNAI Klára (94. 1.)³ és HUNYADI József (159. sz.)⁴ szintén regisztrálták a korvinák között.

Ha a kódex kötésén csakugyan megtalálható lenne MÁTYÁS király címere, akkor valóban hiteles korvinával volna dolgunk. Sajnos a közelebbi vizsgálat arról győz meg, hogy ebben az esetben csak az egyszer elkövetett tévedésnek kézről kézre való továbbvándorlásáról van szó.

A wolfenbütteli Herzog August Könyvtár nyomtatott katalógusában HEINEMANN nem tesz említést az *Alanus-kódex* címeres kötéséről, nem is utal MÁTYÁS királyra mint tulajdonosra, és a katalógus indexe sem tartalmazza azok közt a számok közt, amelyek MÁTYÁS királlyal vannak kapcsolatban. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára meghozatta Wolfenbüttelből a kódex mikrofilmjét,⁵ és erről kiderült, hogy egy teljesen díszítés nélküli, hanyag kurzív írással írt kéziratról van szó, amelynek gótikus díszítésű kötésén semmiféle címer nem látható. Honnan került tehát FÓGEL katalógusába a MÁTYÁS-címeres kötésről szóló adat? Hogyan került ez a kódex a hiteles korvinák sorába?

¹ FÓGEL József: *A Corvina-könyvtár katalógusa. (Bibliotheca Corvina. Mátyás királyi budai könyvtára. Írták FRANKÓI Vilmos, FÓGEL József stb. Bp. 1927.)* 76. l.

² HOFFMANN Edith: *Régi magyar bibliofelek. Bp. 1929.*

³ ZOLNAI Klára — FITZ József: *Bibliographia bibliothecae regis Mathiae Corvini. Bp. 1942.*

⁴ HUNYADI József: *A Vitéz- és Corvin-kódexek és ősnymtatványok kötéseinek bibliográfiája 1938-ig. Bp. 1939.*

⁵ Ezen a helyen is köszönetemet fejezem ki a wolfenbütteli Herzog August Könyvtár igazgatójának, H. BUTZMANNNAK, aki nemcsak a wolfenbütteli korvina mikrofilmjét küldte meg az MTA Könyvtárának, hanem a Corvina-könyvtárral kapcsolatban értékes kutatásaival is támogatott.

Az ok semmi más, mint HEINEMANN katalógusának egy sajtóhibája. A wolfenbütteli katalógus ui. színes mellékletként közli BEATRIX ugyanitt őrzött *Psalteriuma* rendkívül díszes, egészen sajátos kiképzésű kötéstáblájának színes képét. Csakhogy a tábla fölíratába sajtóhiba esett; a *Psalterium* 3440-es katalógusszáma helyett 3940-es szám olvasható rajta, ez pedig a 88. l. Theol. 4. könyvtári jelzetű ALANUS DE RUPE katalógusszáma. A hibás szám alapján a kötéstábla képét a katalógusban a 3440-es szám helyett a 3940-es tétel mellé kötötték be.⁶ A kép, illetőleg a szám alapján azután FÖGEL jegyzékének összeállításakor, az ALANUS DE RUPE-kódexet is fölvetve a wolfenbütteli korvinák közé.

A Fögel 150. sz. alatt ALANUS DE RUPE *Compendiumot* tehát törölnünk kell a korvinák jegyzékéből.

CSAPODI CSABA

Mátyás király könyvtárának maradványai és Arany János. (Egy levéltári aktából.)

1867 augusztusában ABDUL-ASIZ török szultán látogatta meg hazánkat, aki kíséretével néhány napot töltött fővárosunkban mint az uralkodó vendége.

Erre a ritka alkalomra a Tudományos Akadémia is felfigyelt, s néhány tag rögtönzött ülést tartott. Itt határozták el: kéréssel fordulnak a szultánhoz, engedje meg egy magyar küldöttségnek, hogy Konstantinápolyba utazva, ott a Szeráj könyvtárában tanulmányozhassa MÁTYÁS király könyvtárának Budáról elhordott maradványait.

Az átutazóban levő szultánhoz azonban egy ilyen kérést előterjeszteni csak a hivatalos út szigorú betartásával lehetett. ARANY János mint az akadémia „titoknok”-a ezért beadványt készített, mely tartalmazta mindazt, ami az ülésen mint kíváncsi felmerült. Ezt a beadványt, illetőleg akadémiai levelet, szerette volna rövid úton, a szultán kíséretéhez tartozó JUAD pasáéhoz eljuttatni, hogy ő a szultánnak közvetlenül átadja.

Terve nem sikerült: ekkor arra gondolt, hogy MIKÓ Imre miniszter útján kísérli meg az írat továbbítását. MIKÓ ugyanis — ARANY tudomása szerint — akkor a szultánt és kíséretét az országhatárig kísérte volna, s így elég alkalom kínálkozhat útközben a kérvény átnyújtására, illetve megbeszélésére.¹ A levelet ARANY a Belügyminiszterhez címezte, azonban arra nem gondolt, hogy azt idegen nyelvre lefordítsák, így az közvetlen átadásra nem volt alkalmas. A belügyminiszterhez került levelet, törökre, franciára fordították le, s hivatalos iktatmányként kezelték.

Az ügyintézés alatt váratlan fordulat következett be. A szultán és kísérete előbb hagyta el hazánkat, mint azt előre jelezték, — s elindult Bécs felé. A kérvény még mindig a belügyminisztériumban feküdt, ARANY hiába szorgalmazta az elintézését, úgy látszott

⁶ Így van bekötve az Országos Széchényi Könyvtár példánya is, amelyet föltehetően FÖGEL használt, valószínűleg már a kiadó ilyen módon bocsátotta közre.

¹ „Magyar Tudományos Akadémia 491/k. a.

Nagyméltóságú Bátor.

Magyar Királyi Belügyminiszter Úr!

A Magyar Tudományos Akadémiának mai nap érkekezletre összegyűlt néhány tagja, felhasználandó azon szerencsés körülményt, hogy Abdul-Asiz szultán ő Felsője fővárosunkban időzik, a tudomány és különösen nemzeti dicső múltunk érdekében elhatározá megújítani ő felsége legmagasb személye körül az Akadémia eddigi törekvéseit, hogy Mátyás király nagyhírű könyvtárának a sztambul serailban őrzött maradványaival megismerkedhessék, — s e célból az ide mellékelt folyamodványának ő felsége legmagasb trónjához juttatását óhajta. Midőn tehát Nagyméltóságodat, az értekező tagok nevében alázatosan kérem, hogy az iratot, ha lehet még ma, ő excellentiája Juad pasa s ez által szultán ő felsége kezéhez juttatni kegyeskedjék. Egyszersmind azon esetre, ha ez a mai napon meg nem történhetné, azt az alázatos figyelmzetést bátorokodom tenni, hogy talán gróf Mikó Imre miniszter ő excellentiája, ki mint hallatszák ő felségét az ország határig fogja kísérni, módot ejthetne útközben az akadémiai folyamodó levél átnyújtására, mit is Akadémia, ő excellentiájától, mint Igazgató és a tiszteleti tagjától, bizodalommal remél.

Ki legmélyebb tisztelettel maradtam

Excellentiának
alázatos szolgája
Arany János titoknok”

Pest, aug. 1. 1867

Országos Levéltár, Belügyminisztériumi iratok 3219/1867 Eln. 8.

kudarcba fullad a nemes törekvés. A belügyminiszter ekkor, hogy a késedelmeskedést némileg helyrehozza, s időt nyerjen, a beadványban foglaltak szerint átírt a bécsi török követségnek, hogy a Bécsben tartózkodó szultánhoz juttassák el a Tudományos Akadémia kérését.² ALI pasa,³ a szultán nagyvezére, kilátásba helyezte, hogy a levelet a szultán elé terjeszti — előlegezve urának kedvező ígérteit. Hogy mikor és hol tárgyalta meg a kérdést a szultánnal, arról nem mondanak semmit az iratok. Tény az, hogy a szultán kísérétével már régesrég eltávozott Bécs városából, amikor 1867. szeptember 5-én híre érkezett,⁴ hogy nincs kifogása az ellen, ha magyar küldött Sztambulban a Szeráj könyvtárában őrzött egykori könyveket, amelyek MÁTYÁS király budai könyvtárából származnak, tanulmányozza, csupán azt kívánja, hogy a küldött nevét és az intézetet megjelöljék.

ARANY János fáradozása, igyekeése tehát nem volt hiábavaló, csak egyre nem gondolt mint egykori nótárius: hogy közigazgatás a jegyzői irodán túl is van, sőt ott kezdődik igazán; hol feneklik meg, célt ér-e, azt kiszámítani egy aktánál előre nem lehet. . .

ARANY beadványa, mely ma is eredeti helyén fekszik az Országos Levéltár belügy-minisztériumi irataiban, megjárta a Felsőg személye körüli minisztériumot, a Külügy-minisztériumot, majd ismét a Belügyminisztériumba került. Ez utóbbi útján szerzett a Tudományos Akadémia értesülést, közel két hónapi ügyintézés után, a rendeletről.

VALKÓ ARISZTID

Nagy István élete és gyűjtőmunkája. SYLVESTER 1539-ben megjelent *Grammaticájának*¹ egyetlen példányáról beszéli el VARJÓ Elemér,² hogy a könyv milyen véletlen kapcsán került meg FÁY Alajos halála után a hagyatékban. Többen is hiába keresték, s a példányt már elveszítettnek gondolták, sőt voltak, akik létezését is kétségbe vonták. „Csak két ember nem tett le a reményről, hogy az erekllye előkerül: Nagy István, a kiváló könyvgyűjtő, s idősb Horovitz Lipót, a tudós könyvtáros.” Az utóbbinak említette az özevgy, hogy férje az *Iliász*t még utazásaira is magával vitte. HOROVITZnak ekkor jutott eszébe KAZINCZY és TOLDY leírása alapján, hogy a keresett könyv is HOMÉROSZhoz volt kötve, — s már kezében is volt a *Grammatica*, amely azután az ő közvetítésével került 220 aranyért a Nemzeti Múzeum birtokába.

Ilyen anekdotákon, kerengő szájhagyományokon, könyvek és folyóiratok elszórt adatain kívül alig van más forrásunk, ha a magyar könyvgyűjtés aranykorának, a múlt század második felének könyvgyűjtőiről akarunk valami közelebbit megtudni.³ Nem kivétel ez alól a fentebbi történetkében szereplő NAGY István sem, akinek — halála századik évfordulója alkalmából — megpróbáltuk életrajzi adatait összegyűjteni és gyűjtőmunkáját vázolni.

Rövid életrajzát SZINNYEINÉ⁴ és gyászjelentésében⁵ találhatjuk meg.

A századforduló táján született. Tisztviselői pályáját Pest megyénél kezdte 1827-ben mint aljegyző, s 1841-ben mint főjegyző hagyta ott a megyei szolgálatot. Iskolázásáról kö-

² „Ő Felsőge Személye Körüli Miniszterhez — Belügyminiszter.” (Előadóiúvról kiemelve): Ő felsége Pest Budai időzése alatt az akadémia folyamodványa Mátyás ügyben átnyújtandó lenne. A szultán hamarébbi clutazása miatt, a kérévnynt nem lehetett időben eljuttatni az uralkodóhoz, ezért a bécsi török követség útján kell azt eljuttatni. Buda, 1867 aug. 4.) OL Belügyminisztériumi iratok 3219/1867 Eln. 8.

³ Ő Felsőge Személye körüli Miniszter leiratából: „Ali pasa hajlandó volt, hogy a török kormánynak követségí útton megkeresett nagyvezére a kérés a Sultán Ő felségéhez eljuttatja s nem kételkedik benne, hogy a sultán ezt teljesíti. . .” — OL Belügyminisztériumi iratok 3742/1867 Eln. 8.

⁴ Ő Felsőge Személye körüli Miniszter — Belügyminiszterhez. (Előadóiúvról tartalomszerűen): Értesíti, hogy a szultán megengedte, hogy Mátyás király könyvtárának a Stambul Seraisban őrzött maradványai az intézet valamely tagja által megtekintessék; az akadémiai tag megjelölendő. — Buda, 1867. szept. 5. OL Belügyminisztériumi iratok 3791/1867 Eln. 8.

¹ RMK I. 14.

² A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene. Bp. 1902. 26. l.

³ Vö. MAKKAI László: *Könyvek — gyűjtők — könyvtárak*. Magy. Könyvszlc. 1938. 294. l.

⁴ *Magyar írók élete és munkái*. Bp. 9. köt. 617—618. hasáb.

⁵ *Falusi Gazda*. 1863. 316. 1.

zelebbit nem tudunk, de állásai alapján bizonyos fokú jogi képzettségre kell gondolnunk, s a körülbelül 25 éves korában megyei szolgálatba lépő ifjú megelőzőleg talán patvarista lehetett.

Politikai gondolkodásában úgy látszik, SZÉCHENYIhez állt közelebb, mert mint alapító tag kapcsolódott be a SZÉCHENYI kezdeményezésére 1830-ban alakult Országos Magyar Gazdasági Egyesület életébe, ahol élete végéig tevékenykedik, s ő kezdeményezi Pesten az országos központi faiskolát és gyümölcsöskertet.⁶ A gazdálkodással, különösen a gyümölcsstermeléssel élete végéig nagy kedvvel foglalkozott dabi birtokán.

Mint megyei tisztviselő, a MARCZIBÁNYI-alapítvány révén kapcsolatba került a tudományos és irodalmi élettel is. A MARCZIBÁNYI-jutalom odaítélésében ugyanis a döntést — míg az Akadémia át nem vette kezelését — Pest megye bizottsága hozta, s az ezzel kapcsolatos ügyeket intéző megyei küldöttség jegyzője az 1840-ből reánk maradt iratok szerint akkor ő volt. A küldöttség tizenöt tagja között ott találjuk „Tábla Bíró Jankovich Miklós” (1773—1846) nevét is.⁷ Talán így kezdődik ismeretsége a neves műgyűjtővel, s bízvást feltételezhetjük, hogy ehhez a nemes szenvedélyhez tőle kapja az első indításokat. Ránk maradt levelezésükből a legrégebb keltezésű 1837-ből való, de ennek jellege már régebben fennálló kapcsolatra mutat. A levélben NAGY István 80 pengő forintnyi segílyt kér JANKOVICHTól „bészámítás mellett” az akkori budai szintársulat egyik tagja, „Lendvayné kedvelt színésznénk” részére, aki NAGY István közbenjárását kérte a hazai színművészet támogatásában is bőkezű műgyűjtőnél.⁸

Nagyon érdekes NAGY Istvánnak az a levele, amelyet 1842-ben írt JANKOVICHTól Karlsbadból. Beszámol, hogy odautaztában megnézte a feldsbergi kastély nevezetes képgyűjteményét, közöttük CORREGGIÓTól a *Pásztorok imádását*, amely „20 000 pengő forintot szereztetett meg”, továbbá a kastély érdekes bútorait. Prágában — írja — felkereste a premontreiek nagy könyvtárát (a mai Strahov), „mellyben magyar régiségekről tudakozódván Gyöngyösi Karikliája, Kisfaludi Sándor «Himfy Szerelmei» és Károlyinak Magyar Bibliája e’ következő reírás tekintetéből engem igen igen meg lepett: Sum ex libris. . . Zuzanae Balassy de Gyarmat 1633. Zádvar 1. Octobr.” Majd megemlíti, hogy ez utóbbi könyvet a bejegyzések szerint „Emericus Stankovich Can. Zabradoriczensis” adta a könyvtárnak.⁹ Felfoghatjuk ezt a levelet merő udvariasságnak, amennyiben arról ír, ami a címzettet érdekelheti, de felfoghatjuk a műgyűjtő kissé még dilettáns érdeklődésének is: érdeklik az árak, a műkincsek, a könyvek — bár megjelenési évüket még nem tartja szükségesnek közölni (a *Chariclíanak* például akkor már öt kiadása volt).

A köztük levő kapcsolat jellegére érdekesen világít rá az a keltezés nélküli levél, amelyben „Drága jo Barátom” megszólítással, s „Alázatos szolga s barátja” aláírással 300 forintot kér kölcsön JANKOVICHTól, „mely . . . kérésem iránt üzenetét szóval feleségem által bizodalmasan kikérem Tekintetes Urnak”. A borítékon: „Tekintetes Nagy István Fő Notarius Urnak, Draga jo Baratom Uramnak tisztelettel Pest,” majd NAGY István följegyzése: „Ezen levélre adtam 300 pengő forintot. . .”¹⁰ JANKOVICH 1844. január 10-én kelt végrendeletének egyik végrehajtójává is őt teszi meg, s a végrendelet is hozzá kerül letétbe.

Kapcsolatukat nem zavarja meg az a körülmény sem, hogy az élete végén esőd alá került JANKOVICHTól NAGY István lesz a „tömeg gondnoka”, ő utálja ki számára a pénzeket. A fennmaradt sok nyugta közül az egyik így szól: „Nyugtatvány 65 pft 30 x-ről. . . amellyet Tekintetes Nagy István Úrtól a’nálla lévő Cassámból részemre f. Martius

⁶ Az *OMGE emlékkönyve*. 4. köt. Bp. 1884. 22. l.

⁷ OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 731.

⁸ Uo. JANKOVICH-hagyaték, Levelestár.

⁹ Uo.

¹⁰ Országos Levéltár, JANKOVICH II. P. 1287. jelzetlen anyag fol. 95.

¹¹ Uo. fol. 21.

¹² Uo. fol. 276.

15től Martius 31ig járó élelmezésemre. . . mai napon felvettem. Pesten Martius 15én 1845 W. Id. Jankovich Miklós olyan nyilvános reservátával, hogy mivel ezen summa pénzzel én sem magam részéről sem hitvesem részéről tökéletesen azért mivel nem elégséges meg nem elégedhetek, a szükséges élelmezésre elkerülhetetlen fordíthatandó jövedelmeket ezentúl is meg kívánhatom.” Úgy látszik a gyászjelentés nem csupán a nekrológok szokásos túlzásával említi róla, hogy „e férfit volt azon ritka tünemények egyike, ki a mindenfelőli heveskedések és botlásokat nyugodt tapintattal tudta mérsékelni”. Mindenesetre lelkiismeretesen vette ezt a feladatát, amint ezt kéziratosa füzete bizonyítja: „Váltó és Csőd perekben a . . . Hétszemélyes Tábla és Királyi Váltó-Feltörvényszék által megállapított elvek.”¹³

Ekkor már — bár a vármegyei főjegyző címet tovább is használja — 1841 óta előadó a királyi táblán. JANKOVICH halála után (1846) ő adja át az örökösöknek a végrendeletet, s ő utalja ki az 570 forint temetési költséget is.¹⁴

A végrendeleti végrehajtót az örökség egytized része illette meg. Nem tudjuk, hogy NAGY István milyen mértékben élt ezzel a jogával, de két bejegyzése is azt mutatja, hogy ezen a címen került hozzá JANKOVICH gyűjteményének egyik-másik darabja. A teljesebb bejegyzés II. RÁKÓCZI Ferenc protokollum-könyvének kötéstábláján belül olvasható.¹⁵ „Ezen Jegyző könyvet meg tartottam magam számára, mint boldogult Jankovich Miklós úr végintézete által, végre hajtói illetőségem tized részébe való szabad választásra feljogosított végre hajtó. Nagy István 1852.” A későbbiekben látni fogjuk, hogy gyűjteményének több darabja is származik JANKOVICH-tól, így például SÁNDOR István *Magyar könyvesházának* a gyűjtő bejegyzéseit tartalmazó példánya, amely valószínűleg éppen olyan ösztönzően hatott rá, mint RÁTHA és TODOROSZKURA SZABÓ Károly könyve, és sikerrel vezette számos régi unikum megszerzésében. Ez a példány később EMICH Gusztávhoz került,¹⁶ s az ő hagyatékával sajnos elkallódott, pedig gyűjtőmunkájáról minden bizonnyal igen értékes képet nyújtana.

A szabadságharc alatti szerepléséről csak a gyászjelentés árul el valamit: 1848-ban az igazságügyi minisztérium által az úrbéri osztályhoz soroltatott be. Úgy látszik, nem tartozott a „kompromittált” személyek közé, mert már 1849-ben tagja lesz az OMGE új szervezésével foglalkozó bizottságnak, s amikor fáradozásuk 1857-ben végre eredménnyel jár, tagja lesz az igazgatói választmánynak.¹⁷ Közben 1852-ben megyei elnökké, 1854-ben főtörvényszéki ünlökké, 1855-ben pedig az úrbéri első folyamodású bíróság elnökévé nevezik ki. Amikor pedig 1860-ban rehabilitálják a királyi kúriát, a hétszemélyes táblához kerül, s mint királyi hétszemélynök hal meg 1863. május 4-én, gyászjelentése szerint 62, SZINYEI szerint 64 éves korában.

A gyászjelentés felsorolja róla, hogy otthonos volt a régészetben, történelemben, a magyar és francia literatúrában, továbbá a pomológiában. „A legritkább magyar könyvek birtokában, s azokbeli ismeretségében tudósaink állításait szeretetteljes modorban segített kiegészíteni — némelykor megigazítani.”

Sajnos irodalmi téren nem tevékenykedett, s így a gyászjelentés eme állításait nehéz ellenőrizni. SZINYEI is csak egyetlen munkáját említi: „*Emlék irat, melly. . . Pest, Pilis és Solt t. e. vármegyék. . . udvar-házoknak Gránátos utca felőli részén, az alap kőbe 1841-dik évnek október havában letétezt.* Kiadta Nagy István. Pesten é. n.”

E kis könyvecskében 13 lapon ISTVÁNFYRA, valamint JANKOVICH tulajdonában levő oklevelekre hivatkozva röviden áttekinti, hogy Mohács óta mily sok helyen tartották a megyegyűléseket, majd leírja a megyeház építésének történetét.

¹³ OSZK Kézirattár. Quart. Hung. 1088.

¹⁴ Országos Levéltár, uo. fol. 35, 345.

¹⁵ OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 978.

¹⁶ EMICH Gusztáv: *Az elveszett régi magyar nyomtatványokról.* Magy. Könyvszle. 1876. 141. l.

¹⁷ Az OMGE emlékkönyve. Uo.

Gyűjtőmunkájáról is csak szórványos adatok állnak rendelkezésünkre. Egy hibás nyomtatvány-meghatározásáról érdemes kissé részletesebben szólnunk, mert ezzel ő is részesévé vált egy közel évszázados tévedésnek a BEYTHE-féle kottás énekeskönyvet illetően.

Gyűjteményének halála után sokat keresett, ma az Országos Széchényi Könyvtárban levő darabja volt egy elején és végén csonka XVI. századi énekeskönyv.¹⁸ A második előzéklevélen levő kéziratos imádság után a következő aláírás olvasható: „Patkó István E(gyházás) Radnóti Plántáidnak méltatlan öntözője”. Majd ugyanezen levél hátlapján: „Ezen Szép maradványt letem Felső Őrbe, igen nagy munkával és fáradsággal mivel az egész Nagy helységet csak nem házról házra öszve jártam míg rá akadtam 1841 Nemes”.

Ez a bejegyzés feltehetően LITERÁTI NEMES Sámuelről, JANKOVICH régiségyűjtőtől származik, s így ez a könyv is JANKOVICH hagyatékából kerülhetett NAGY István birtokába. A bejegyzést azonos kéz folytatja: „NB. Hibázik ugyan ezen könyv Címe és előljáro beszéde de mivel Szegedi István és Gergelynek Batizinak és Huszár Gál esmeretes elsőbb [vagyis ezt a művet megelőző] Reformatori ferfiak Enekei is ide vagynak kötve, enél fogva Authora és nyomtatása helye kítapogathatod[n]ék.” Eme szerzők kizárása révén NAGY István úgy gondolta, hogy BORNEMISZA énekeskönyve lehet kezében, amely SÁNDOR István *Magyar könyvesháza* szerint¹⁹ 1582-ben jelent meg. Megerősíthette ebben a döntésében az a körülmény is, hogy a csonka példányban a mű második részének egy darabja is megvan, újra kezdődő lapszámozással, tehát esetleg egy harmadik része is lehetett a könyvnek, s akkor nagyszerűen fedi BORNEMISZA énekeskönyvének címét: *Külömbb-külömbbféle Énekek három rendbe*. A ritka példányt megvizsgálta TOLDY is, aki megállapította, hogy ebből a műből neki is van töredéke, de ugyanakkor azt is látta, hogy BORNEMISZA énekeskönyvéről nem lehet szó, hiszen azt a saját könyvtárában levő példány alapján ismerte. Úgy látszik, NEMES bejegyzését ő is elfogadta, s úgy döntött, hogy ez a könyv csak BEYTHE énekeskönyve lehet, amelyet SZENCZI MOLNÁR Albert említ *Psalteriumának*²⁰ előszavában. Talán a birtokában levő és ezzel a munkával egyező töredékről már régebben gyanította ugyanezt. SZABÓ Károly azután TOLDYra hivatkozva fel is sorolja BEYTHE énekeskönyvét, s megemlíti NAGY István akkor még lappangó példányát, valamint TOLDY töredékét.²¹ Így SZABÓ alapján szinte máig él az irodalomban hogy BEYTHE hangjegyeket is tartalmazó énekeskönyvének egyetlen NAGY Istvánnál levő példánya elveszett.²² Holott a példány 1900-ban előkerült. Az Országos Széchényi Könyvtár vásárolta meg mint BEYTHE énekeskönyvének NAGY István-féle példányát „Vasady Lajos Bp.” possessortól 400 koronáért.²³ Csakhamar kiderült azonban róla hogy nem BEYTHE, hanem HUSZÁR Gál 1574-ben megjelent énekeskönyvének elején és végén csonka példány.²⁴

NAGY Istvánnak tehát nem volt példánya BEYTHE énekeskönyvéből, így az nem is keresendő. A TOLDY-féle töredék elveszett,²⁵ de a fentiek szerint az is HUSZÁR Gál énekeskönyvének darabja lehetett.

Gyűjteményének ezen kívül még néhány darabjáról megállapítható, hogy hasonlóképpen JANKOVICHTól került hozzá (RMK I. 5., 143., 194., Sztripszky 1805/12.), az RMK I. 230. (ma az Országos Széchényi Könyvtárban) pedig a következő bejegyzést tartal-

¹⁸ OSZK RMK I. 113/a.

¹⁹ 9. l.

²⁰ RMK I. 407.

²¹ RMK I. 355.

²² Vö. HORVÁTH János: *A reformáció jegyében*. Bp. 1953. 341. l. CSOMASZ TÓTH Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. Bp. 1958. 75., 83. l.

²³ Növedéki napló 1900/54 sz., ahol először BEYTHE, majd átjavítva HUSZÁR Gál énekeskönyvének jegyezték be.

²⁴ Vö. CSIKY János: *Régi magyar művészi zene*. Magy. Könyvszlc. 1905. 125. l.

²⁵ Uo.

mazza: „Jankovich Miklós úr 1/10 hagyománya.” Kéziratgyűjteményének az Országos Széchényi Könyvtárban levő mintegy 15 darabja közül 2 származik JANKOVICHTÓL: Fol. Hung. 978: a fentebb már említett RÁKÓCZI-féle protokollum-könyv és a Quart. Lat. 2289: a lambachi monostor kéziratának elenchusa. Az Országos Levéltárban levő mintegy 1 folyómétert kitevő és még feldolgozásra váró kéziratgyűjteményéről azt tudjuk, hogy különféle kormányhivatalok kiselejtezésre került és a múlt század kéziratok iránti érdeklődését kihasználva áruba bocsátott XVII—XIX. századi irataiból áll.²⁶

A gyűjtemény java részét nyilván vásárlás útján szerezte meg — amint ezt VARJÚ fenti adata is valószínűvé teszi. Az RMK I. 98. példányát 1857. január 28-i bejegyzése szerint KUCSERA Lőrincről vásárolta, s előzőleg KULTSÁR Istváné volt. Érdekes ebből a szempontból AMADÉ László és mások énekeinek egykorú kéziratok példánya,²⁷ amelyről úgy látszik, hogy valaki kellő üzlettel szellemmel levelenként adta el neki. Ugyanis majdnem minden levélen ott áll NAGY István bélyegzője, több helyen pedig a meg nem száradt bélyegzőtől esett folt, holott a vele szemben levő lapon nincs is bélyegzés. Ez azt mutatja, hogy az anyag levelenként gyűlt össze, az egyes leveleket rögtön lebélyegezte, s csak később tudta azokat megfelelő sorrendbe összefűzetni. Más, XIX. századi kézírással készült iratokból az látszik, hogy talán ő is másoltatott gyűjteménye számára régi okleveleket.²⁸

Gyűjteménye összeállításáról szólva érdemes elidőznünk egy münél, amely jellemzően mutatja NAGY István és általában a múlt századi könyvgyűjtők aprólékos munkáját, sok utánjárását, az antikváriumok anyagának állandó figyelemmel kísérését, s egyben érdekes képet kapunk a régi magyar könyvek sorsáról is. SZABÓ Károly TINÓDI 1554-ben megjelent *Chronica*jával kapcsolatban megemlíti, hogy ebből a műből „Nagy István könyvtárával egy ép és egy csonka példány került külföldre.”²⁹ Ő LIST és FRANCKE lipcei antikváriusok katalógusából merítette adatát,³⁰ ugyanis ez a cég vásárolta meg NAGY István halála után gyűjteményét. Még a legújabb irodalom is úgy tartja, hogy ezeknek a példányoknak sorsa azóta is felderítetlen.³¹

A LIST és FRANCKE által említett második példány ma az Országos Széchényi Könyvtárban van.³² Jelenleg 129 eredeti levelet tartalmaz — a többi levél részben fakszimilével, részben különböző típusú betűhív utánnomással, részben XVII. századi kézírással pótolva, de 7 levél így is teljesen hiányzik. TODORESZKU gyűjteményével³³ került 1919-ben az Országos Széchényi Könyvtárba, a fakszimilét és az utánnomásokat feltehetően ő csináltatta. Feljegyzései szerint³⁴ 1905-ben vásárolta RANSCHBURGTÓL 275 koronáért. Valamikor NAGY Istváné volt, amint ezt több helyen beütött bélyegzője bizonyítja.

LIST és FRANCKE katalógusa a *Cronica* második példányának terjedelmét így írja le: „Címlevél és előbeszéd hiányzik (4 levél), a következő 18 levél kézírással pótolva; a végén 7 levél hiányzik.” A mi példányunkban az első 4 levelet részben fakszimile, részben betűhív utánnomással pótolja, sőt még a rákövetkező 19 (és nem 18) kéziratok levélből is az utolsó 5 levelet, a 6. és 7. levél pedig eredeti nyomású. Az így feleslegessé vált 7 kéziratok levél (A₁—B₃) jelenleg a kötet végén található, az A₁ levélen JANKOVICH pecsétjével. A mű végén nem 7, hanem csak 5 levél hiányzik — ma már hasonlóképpen fakszimilével és utánnomással pótolva. Az üzleti katalógus némi pontatlanságát feltételezve, s TODORESZKU hiánykiegészítő munkásságát ismerve,³⁵ a példányt nyugodtan azonosnak

²⁶ Dr. BAKÁTS István szíves közlése.

²⁷ OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 969.

²⁸ Uo. Fol. Hung. 1031.

²⁹ RMK I. 33.

³⁰ *Catalogue... d'une... collection... de feu M. Estienne de Nagy...* Leipzig, 1870. Nr. 1717. 1718.

³¹ BÓTA László: *Tinódi Sebestyén Cronica*. Bp. 1959. 26. l.

³² RMK I. 33. 3. pld. (A Kézirattárban a 2. pld. van, Oct. Hung. 731.)

³³ Mint e gyűjtemény egyik érdekes példányát először KŐHALMI Béla írta le *Philobiblos* néven: *Todoreszku dr. gyűjteménye*. Könyvtári Szle. 1914. 151. l.

³⁴ OSZK, Régi és ritka nyomtatványok tára, TODORESZKU iratai.

³⁵ AKANTISZ Viktor: *Todoreszku... régi magyar könyvtára*. Bp. 1922. XIII—XIV. l.

tekinthetjük. RANSCHBURG valószínűleg közvetlenül LIST és FRANCKÉtól vásárolta, a katalógus szerint 38 tallérért. NAGY Istvánhoz a JANKOVICH-hagyatékából kerülhetett, bár lehetséges, hogy csak a kéziratosszám rész.

A kéziratosszám után az *F2* levéllel kezdődnek az eredeti levelek, mégpedig egy „A” és „B” példány összeolvasztásából. A lapokat mindkét példányban még az összeolvasztás előtt tintával beszámozták, így egyrészt ennek, másrészt a lapszéli aranyozásnak alapján a levelek világosan elkülöníthetők. A beszámozás idején már mindkét példány hiányos volt. Az összeolvasztást vagy JANKOVICH, vagy NAGY István — akinek bélyegzője mindkét példány levelein megtalálható — végezte a következő módon (kurzív szedéssel jelölve a „B” példány leveleit):

B 2—3 (NAGY István bélyegzője nélkül)

F 2—T 4

V 1—Y 4

Z 1—e 4

f 1—p 3

A *V 1* hátlapján NAGY István jellegzetes írásával: „két levél hibádzik”.

Az „A” példány valamikor KAZINCZY Ferencé volt, amint erről sajátkezű bejegyzése tanúskodik: „Losonczinak neve 41. ízben fordul-elő mindég c vel z nélkül. Kazinczy Ferencz Széphalom, 2d Jun. 1807.” Mivel ez a bejegyzés nyilvánvalóan nem a könyv megszerzésekor történt, arra gondolhatunk, hogy ezt a könyvet 1806-ban, amikor könyvtárát eladta a sárospataki könyvtárnak, visszatartotta. BARCZA József,³⁶ amikor hiányolja, hogy a Sárospatakra került KAZINCZY-könyvtárnak milyen szűkös az RMK anyaga, szintén arra gondol, hogy talán nélkülözhetetlennek tartotta azokat, és nem vált meg tőlük, bár e feltevésre — mondja — levelezésében nem találunk utalást. TINÓRIVAL kapcsolatban mégis van ilyen utalás. 1811. január 12-én írja RUMYNNAK, hogy „Tinódi u. Zrinyi gedenke ich selbst aufzunehmen (M[agyar] Rég[iségek]). . . Ich besitze beyde Bücher.”³⁷ Ki akarta tehát adni a *Magyar régiségek és ritkaságok* sorozatban, ezért tartotta meg. Valószínűleg ehhez készült számos lapszéli jegyzete, amelyek közül egyik-másikból a bekötés során levágtak.

A köttetést tehát vagy ő, vagy esetleg utána csináltatták. Az ő kezétől származnak a lapszámok is, amelyek a címlappal, tehát az első jelnélküli ív beszámításával kezdődnek, aminek alapján fel kell tételeznünk, hogy legalább is *e 4*-ig csak az *N 2—3* levél hiányzott a példányából, ezt a hiányt nem is vette figyelembe a beszámozáskor.

A példány a *b 1a* lapon levő bejegyzés szerint előzőleg WAGNER Györgyé volt: „Georgius Wagner Irta 1786 Esztend. . .”. Kiletéről közelebbit nem lehetett felderíteni, talán a KAZINCZYVAL kapcsolatban álló WAGNER Károly történetíró (1732—1790) rokona lehetett, s tollából sok más bejegyzés, „probatio calami” található a lapokon. Minden bizonnyal tőle ered, s így további következtetésekre nem jogosít fel az *S 4a* lapon található és a levágás miatt amúgy is bizonytalan olvasatú bejegyzés: „Probatio Cálamis vel Atramenti Carolus Eszterhazy”. Az *R2a* lapon „1736—1554 = 182” kivonás olvasható; valaki 1736-ban kiszámította, hogy hány éve jelent meg a könyv. Ez a példányban a legrégebbi bejegyzés, ismeretlen kéztől származik.

Ennél jóval régebbi, de ismeretlen kéztől származó bejegyzések találhatók a valamikor szintén aranymetszéses kötésben levő „B” példányban is (a legrégebbi bejegyzés 1597-ből), amelynek azonban egyetlen possessora sem deríthető ki. E példánynak a *V 1* levélen kezdődő kézírásos lapszámozása (151) tízzel kevesebb, mint az ívjel kívánná, s ezt az eltérést végig megtartja. E szerint már öt levele hiányzott, amikor bekötötték. Kötetése az aranymetszésből következőre régebben történt, mint az „A” példányé.

³⁶ Kazinczy Ferenc első könyvtára Sárospatakon. II. Magy. Könyvszle. 1963. 98. I.

³⁷ Levelezése. 23. k. Bp. 1960. 189. I.

Ennél tehát inkább elképzelhető, hogy az idők folyamán tönkrement, mint az „A” példánynál. KAZINCZY második gyűjteménye JANKOVICH tulajdonába került, s ennek a gyűjteménynek KAZINCZY által 1808-ban megkezdett jegyzéke ma az Országos Széchényi Könyvtárban található.³⁸ TINÓDI nincs benne. Úgy látszik, ez a mű külön útra került, s felderíthetetlen módon rövid idő alatt tönkrement. (KAZINCZY és NAGY István halála között 30 esztendő sem telt el!) Hogyan történt ez?

Ez a kérdés izgathatta TODORESZKUT is, aki minden bizonnyal arra számított, hogy üzleti spekulációból tartotta valaki vissza a mű többi részét, s előbb-utóbb felbukkan az „A” s talán a „B” példány többi része is az antikvár piacon. Talán így került már birtokába a NAGY István bélyegzője nélküli B 2—3 levél. Másképp nem tudjuk megmagyarázni, hogy ő, aki könyveinek restaurálására annyit áldozott, elhanyagolta ezt az értékes könyvet. Eljárásmódja az volt, hogy először a hiányzó leveleket pótolta, s csak azután kötetett.³⁹ Így egyelőre meghagyta abban a rendkívül díszes, dús vaknyomással ellátott, feltehetően a XVIII. század elejéről származó, s eléggé megviselt, szúrágott táblában, amelybe — mint talán a „B” példány kötéstáblájába? — eléggé primitív módon a heterogén példányt utólag beillesztették, s amelyben ma is található.

Ezekben próbáltuk összeállítani a NAGY István életéről és gyűjtőmunkájáról fel-lelhető és kikövetkeztethető adatokat. Magáról a gyűjteményről, annak jelentőségéről és halála után bekövetkezett sajnálatos sorsáról talán nem lesz érdektelen más alkalommal beszámolni.

KELECSÉNYI ÁKOS

Goldziher Ignác és a nemzetközi könyvkölcsönzés. Míg a nemzetközi könyvcserre igen régi hagyományokra tekint vissza,¹ addig a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés viszonylag későn, nehezen és lassan alakult ki. Az egyes országokon belüli könyvtárak közötti kölcsönzés igénye bár már a XVIII. században jelentkezett, de szélesebb körben a múlt század második felében tudott csak kiterelvényesedni. Európában először Ausztriában szervezték meg 1883-ban, majd Olaszország, Francia- és Poroszország következett a sorban. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után LENIN kezdeményezésére viszonylag hamar a Szovjetunióban is megkezdik intézményesítését.

Lényegesen nehezebben megoldható feladatot jelentett a nemzetközi könyvkölcsönzés problémája. Első nemzetközi szabályzatát csak az International Federation of Library Associations (IFLA) 1935. évi madridi kongresszusán sikerült elfogadtatni. Végleges szabályzatát az IFLA 1954. évi zágrábi ülésén állapították csak meg.² Ennek a világ minden tudósa által fontosnak tartott kérdésnek a megoldása századunk első éveiben jutott a tervezettség állapotába. Kevesen tudják, hogy bölcsőjénél ott állott a maga korának egyik legkiemelkedőbb tudósa: GOLDZIHNER Ignác is.

GOLDZIHNER kerek tíz éven át foglalkozott ezzel a kérdéssel,³ míg végre 1910-ben nemzetközi fórumok előtt is úgy ahogy dűlőre jutott ez az egész tudósvilágot érintő ügy. A kérdés megoldására való törekvés legerőteljesebben a berlini tudományos akadémián jelentkezett, itt fogalmazták meg a nemzetközi könyvkölcsönzés javaslatát és tervezetét, azonban teljességgel hiányzott az a nemzetközi szervezet vagy intézmény, ahol a probléma felvetése egyáltalán megtörténhetett volna.

³⁸ Kézirattár, Oct. Lat. 2.

³⁹ AKANTISZ: I. m. XV. l.

¹ MALLER Sándor: *A nemzetközi kiadványcserre*. Magy. Könyvszle. 1956. 273. l. idézi VATTEMARE, A.: *Report on the subject of international exchanges*. Washington, 1848. KIPP, L.: *The international exchange of publications*. Wakefield, 1950.

² SALLAI István — SEBESTYÉN Géza: *A könyvtáros kézikönyve*. Bp. 1956. 352. l.

³ MTA Főtitkári irattár. 75/1900.

1899. október 9—10-én Wiesbadenben konferenciát tartott tíz tudományos akadémia.⁴ A tárgy egy fontos nemzetközi szervezet, az Akadémiák Nemzetközi Szövetsége létrehozatalának előkészítése volt. Ez a 10 akadémia az ügy nagy jelentőségére való tekintettel még további 9 akadémiát szólított fel a csatlakozásra. A felszólításnak egyedül a madridi Real Academia de la Historia nem tett eleget, illetőleg nem kívánt egy nemzetközi tudományos szervezet tagja lenni. A szövetség, mely 18 tagból alakult meg: az amszterdami, a bécsi, a berlini, a brüsszeli, a *budapesti*, a krisztianiai, a göttingeni, a kopenhágai, a lipcei szász tudós társaság, a londoni Royal Society, a müncheni, a párizsi Institut de France öt akadémiája közül három (az Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, az Académie des Sciences és az Académie des Sciences morales et politiques), a szentpétervári, a római Academia dei Lincei, a stockholmi és a washingtoni akadémiákat, illetőleg tudományos társaságokat foglalta magában. A Szövetség létrehozatalának történelmi gyökerei messzire, egészen a XVII. századig nyúlnak vissza, amikor BACON az összes nemzetek tudós törekvései központosításának gondolatát felvetette, és amelynek megvalósítására vonatkozóan néhány erőtlen kísérlet a későbbiek során elszórt kezdeményezésekből született is.

Az előkészítő ülést 1900 augusztusában tartották Párizsban,⁵ amelynek eredményeként 1901. április 16—21 között ugyancsak Párizsban az Akadémiák Nemzetközi Szövetsége megtarthatta első érdemleges közgyűlését. A Magyar Tudományos Akadémiát GOLDZIER Ignác és THAN Károly akadémikusok képviselték.⁶

A Szövetség első közgyűlése kimondta, hogy a szervezet célja a nagy általános tudományos feladatok felismerése és tisztázása, a különböző nemzetek tudományos intézeteinek e téren való összehangolása, anint ezt a francia kormány képviselőjében jelen volt közoktatásügyi miniszter a párizsi I. közgyűlésen kifejezte: „Il faut renverser les cloisons étanches qui les séparent”.

A közgyűlés célja a Szövetség megalakulása, az alapszabályok és a berlini akadémiának az állami könyvtárak és levéltárak anyagának (könyvek és kéziratok) *nemzetközi kölcsönzésére* vonatkozó szabályzat javaslatának megtárgyalása volt.⁷ A Magyar Tudományos Akadémia 1901 márciusában tartott ülésén elvben helyeselte és hozzájárult a berlini akadémia javaslatához, és a kérdés gyakorlati megoldásának Párizsban történő megtárgyalásán való képviselőjével GOLDZIER Ignác akadémikust bízta meg.⁸ A berlini akadémia eredeti javaslatát lényegtelen módosítások után az összes ülés tagjainak többsége a következő formában elfogadta:⁹

„Az Akadémiák Szövetségének határozata a nyomtatványok, kéziratok, stb. kikölcsönzése tárgyában.

A Szövetséges Akadémiák kormányaikra oly irányban érvényesítik befolyásukat, hogy az Akadémiák Könyvtárainak és a többi az egyes kormányoktól saját államuk részéről kijelölt nyilvános könyvtáraknak (levéltáraknak) közvetlenül meg fognak küldetni mindazon nyomtatványok, kéziratok és irományok, amelyek nyomós okokból (pótolhatatlanság, nagyság, alak, külső terjedelem, állapot, kéziratoknál a tartalom, külön szabályok) ki nem kölcsönözhetők.

Egyelőre a következő feltételek állapítottak meg:

1) a kikölcsönző intézet minden egyes esetben kötelezi magát, hogy a megküldött nyomtatványokat, stb. szabályszerűen és tűzmentesen megőrzi.

2) hogy minden kárt és esetleges veszteséget a kikölcsönző könyvtár (levéltár) a megállapított összeg erejéig megtérít; ez összeg a körülmények szerint meghaladhatja a postahivatalnál (vagy más biztosító intézetnél) tett értékevallást.

⁴ Akad. Ért. 1901. 352—53. I. Főtitkári irattár 75/1900; 174/1900; 187/1900; 202/1900; 449/1900.

⁵ Akad. Ért. 1901. 354. I. GOLDZIER I. levelezése. I. doboz; Főtitkári irattár 170/1901.

⁶ Főtitkári irattár 339/1900; 449/1900.

⁷ Főtitkári irattár 547/1900.

⁸ GOLDZIER Ignác kiadatlan levelezése. MTA Könyvtár Keleti Osztály. I. doboz. Főtitkári irattár 166/1901

⁹ Főtitkári irattár 166/1901; 170/1901.

3) hogy a leggondosabb s a megküldésnek egészen megfelelő csomagolásra és visszaküldésre vállalkozik, s a küldeményt a postahivatalnál (vagy valamely biztosító intézetnél) a kikötött biztosítási összeg erejéig biztosítja és egyszersmind kötelezi magát, hogy a kikölcsönző könyvtárból (levéltárból) megszabott idő alatt visszaküldi s a szállítási, valamint biztosítási díjakat megfizeti.

Ohajtandó volna a szállítás megkönnyebbitésére és biztonsága érdekében az illető kormányoknál lépéseket tenni, hogy az efféle küldemények vámentességben részesüljenek, mint ahogy ilyen kedvezményt a németalföldi kormány máris engedélyezett.

Olyan intézetekkel szemben, melyeknél a fentebbi megállapodások keresztülvitele nehézségekbe ütközik, kivételes határozmányok állapíttassanak meg.¹⁰

GOLDZIEHER Ignác a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének 1901. május 20-i ülésén számolt be az Akadémiák Szövetsége 1901 áprilisában tartott üléséről.

A berlini akadémia javaslatának gyakorlati megvalósítása, amelyet GOLDZIEHER Ignác, mint az Akadémia könyvtári ügyeinek szakértője, fontosságához mérten támogatott, a tudományos világban meglehetősen nagy vihart kavart. Bár a kérdés alapvetően nagy fontosságát minden akadémia elismerte, azonban a visszahúzó tradíciók és a konzervativizmus erősen akadályozta a gyakorlati megvalósítást. Mindenesetre fontos lépést jelentett magának a problémának felvetése és napirendre tűzése is. Az Akadémiák Nemzetközi Szövetségének megalakulása fontos lépéssel vitte előbbre ezt az akkor szinte forradalmian merésznek tűnő ügyet. A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége is napirendre tűzte ezt a kérdést; 1901. június 24-én számolt be GOLDZIEHER Ignác az összes ülésnek a párizsi közgyűlés lefolyásáról és határozatairól. Beszámolójának alapján az összes ülés határozatot hozott,¹¹ amely szerint a kezdeményezést támogatja, és a kéziratok, könyvek stb. nemzetközi kölcsönzésével kapcsolatosan a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz pozitív értelmű felterjesztéssel fordul,¹² amelyet a minisztérium helyesléssel, a végső fokon illetékes közös császári és királyi külügyminisztérium diplomatikus óvatossággal fogadott.

Az Akadémiák Nemzetközi Szövetségének második közgyűlését 1904. május 25—31. között tartották meg Londonban. Ezen a közgyűlésen már a Szövetséghez közben történt csatlakozások folytán 21 akadémia küldöttei vettek részt. Magyarországot ismét GOLDZIEHER Ignác és THAN Károly képviselték.¹³

GOLDZIEHER Ignác jelentésében beszámol a nemzetközi kézirat- és könyvkölcsönzés terén az elmúlt három év alatt történekről.¹⁴ A londoni közgyűlés is behatóan foglalkozott ezzel a nagy jelentőségű kérdéssel és a beszámolókból kiderül, hogy a berlini akadémia tudósai „erélyesen vették kezükbe a kéziratok kölcsönzésének ügyét”, és a porosz kormány segítségével számos diplomáciai tárgyalást folytattak a felmerült nehézségek áthidalására és a javaslat elfogadtatására. Ez azonban nem ment simán. Különösen az angol és az olasz könyvtárak részéről jelentkezett nagy ellenállás, „az évszázados hagyományok szentesítette nehézségek” GOLDZIEHER-t a következő kijelentésre készítetik: „míg még Indiától is könnyen lehet európai tudósnak lakóhelye nyilvános könyvtáraiba kéziratot kapni, addig példának okából a Bodleiana, vagy a British Museum még mindig azt követelik, hogy kézírataik használatára az ember Oxfordba és Londonba utazzék.”¹⁵

GOLDZIEHER a Magyar Tudományos Akadémia képviselőjében, de a maga nevében is helyesli a berlinieknek azt a törekvését, hogy a kéziratok kölcsönzése egységes nemzetközi szabályok alapján történjék „még pedig az Európa legtöbb könyvtárában már eddig is divó liberális irányban”. A kérdés nehézségét mutatja GOLDZIEHERnek az a megjegyzése,

¹⁰ Akad. Ért. 1901. 408. l. Főtitkári irattár 207/1901.

¹¹ Akad. Ért. 1901. 396. l. MTA 1901. jun. 24-i ülés jegyzőkönyvének 150 §-a.

¹² Főtitkári irattár 358/1901. 545/1901.

¹³ Főtitkári irattár 21/1903; 312/1903.

¹⁴ Főtitkári irattár, 332/1904.

¹⁵ Akad. Ért. 1904. 479. l.

mely szerint „előrelátható, hogy a régi szabályaik révén hajthatatlanul makacskodó intézetek ellenállásának megtörése a diplomácia elé is nehéz munkát tűz”.

GOLDZIER javasolta, hogy a kezdeményező berlini akadémia — tekintettel a kairói könyvtár kéziratok anyagának nagy fontosságára — az egyiptomi kormányt is vonja bele abba a diplomáciai eljárásba, amelyet az Akadémiák Nemzetközi Szövetsége megbízásából folytat. (GOLDZIER ugyanis Eötvös Józseftől kapott ösztöndíj segítségével sokáig tanulmányozta a Közel-Keletet, különösen Egyiptomot, és igen jól ismerte annak kéziratok anyagát.)

A kéziratok és könyvek nemzetközi kölcsönzésének kérdése még az Akadémiák Nemzetközi Szövetsége 1907. május 27 és június 2 között Bécsben tartott harmadik közgyűlésének a napirendjén is szerepelt. GOLDZIER (ez alkalommal is hazánk képviselője volt)¹⁶ beszámolt arról, hogy a „kézirat-kölcsönzés ügyének végleges szabályozása a szellemtudományi szektorhoz volt utalva”.¹⁷ Az 1901-től kezdett erőfeszítések még mindig nem hoztak végleges eredményt. Egyiptom, Anglia, Franciaország, Spanyolország és Oroszország nem járultak hozzá a tervezett egyezmény szövegéhez. Ettől függetlenül a bécsi közgyűlés, mint GOLDZIER jelenti, véglegesen megállapította a hozzájáruló országokra nézve érvényes szabályzatot, amely a kölcsönzés és használat minden részletére kiterjedt „a fényképek eszközlésének módozataira és feltételeire, a kéziratok biztosítására, a vámkezelésre, stb.”

„A Szabályzat magyarázása és alkalmazása körül beállítható kétségek, az előforduló kártérítési esetek elbírálása, úgymint egyéb e szabályzatban előre nem látott eshetőségekre való döntésre a Szövetség egy külön bizottságot hatalmazott fel, melyben leginkább az akadémiai küldöttségek szakértő könyvtárnok és archivárius tagjai foglalnak helyet.”

Az Akadémiák Nemzetközi Szövetsége negyedik nagygyűlését Rómában tartotta 1910. május 9 és 15 között. A kéziratok és könyvek nemzetközi kölcsönzésének kérdése itt is napirendre került. GOLDZIER erről ezt jelenti: „ugyancsak e szakosztályhoz Diels a kézirat-kölcsönzés ügyét illető tárgyalások jelen állásáról tett jelentést, melynek eredményét egy mellékletül csatolt nyomtatvány tartalmazza”.¹⁸

Az Akadémiák Nemzetközi Szövetsége legközelebbi nagygyűlését Szentpétervárott tartotta 1913. május 11—18 között.¹⁹ Ezen az ülésen a Magyar Tudományos Akadémiát ASBÓTH és KÖVESLIGETHY akadémikusok képviselték. GOLDZIER távollétét a Szövetség orosz elnöke, NIKITIN sajnálattal említi meg. A nemzetközi könyv- és kézirat-kölcsönzésről ezen az ülésen már nem történik említés.

SCHER TIBOR

¹⁶ Főtitkári irattár 76/1906.

¹⁷ Akad. Ért. 1907. 521. l.

¹⁸ Akad. Ért. 1910. 422. l.

¹⁹ Akad. Ért. 1913. 492—505.